

ESF projekts „Profesionālajā izglītībā iesaistīto vispārīzglītojošo mācību priekšmetu pedagogu kompetences paaugstināšana”

2009/0274/1DP/1.2.1.1.2/09/IPIA/VIAA/003, ESS2009/88

E- KULTUROLOĢIJA

Autors: Andrejs Mūrnieks

1. tēma: „Kultūras jēdziens” Skolotāja teksts.

3. apakštemats: *Kultūras mainīgās un mazmainīgās dimensijas, kultūras slāņi.*

Nodarbības mērķis: Padziļināt izpratni par kultūras jēdzienu un kultūras uzbūvi.

Uzdevumi: 1) iepazīt dažādas pieejas kultūras izpratnei, analizējot kultūras struktūru, 2) parādīt to, kas kultūrā mainās un kas ir salīdzinoši mazmainīgs, kas ir būtisks un kas sekundārs, 3) analizēt kultūras izmantojot G. Hofstedes un F. Trompenāra pieeju.

Skolotāja materiālā ir dota: padziļināta informācija par kultūru kā dinamisku sistēmu un par kultūras struktūru. Atsevišķā materiālā izdalīti uzdevumi, problēmu jautājumi, kā arī uzdevumu iespējamās gaitas apraksti.

Skolēnam domātais saturs ietver trīs elementus: a) informatīvu tekstu, b) iespraudumus, kas padziļina, paplašina vai paskaidro saturu, kas domāti skolēnu ieinteresēšanai, c) uzdevumus, kā arī ilustratīvo materiālu: d) attēlus prezentācijā, Skolēniem domātais teksts skolotāja materiālā ir **sarkanā krāsā!** Iestarpinājumi padziļinātai apguvei ir zaļā krāsā!

3. 1. Kultūra kā dzīvs organisms (mainīgais un mazmainīgais kultūrā)

Aprakstot kultūru kā attieksmju un sakaru (mijattiecību) sistēmu, ir iezīmēta tās horizontālā dimensija. Visas trīs mijattiecību (attieksmju) grupas (simboliskās, sociālās instrumentālās) apskatītas vienā līmenī. (sk. 3. prezentācijas 2. slaidis)

Taču dažādu mijiedarbību un attieksmju sistēmu (simbolisku, sociālu un instrumentālu) pastāvēšana, vēl neizskaidro kāpēc pastāv noturīgas sakarības, kas ļauj kāda laikmeta cilvēkiem piemītoša dzīves veida un vērtību kopumu saukt par visai patstāvīgu jēgveidojumu – kultūru. Tāpat tas neizskaidro vārda kultūra lietojumu vērtējošā nozīmē (kulturāls, nekulturāls). Ir jāatklāj tie faktori, kas satur kāda laikmeta

tautas kultūru kopā tā, ka par to var runāt kā par zināmā mērā vienotu veselumu (piemēram, antīkā kultūra, viduslaiku kultūra, Indijas kultūra u. tml.).

‘Kultūra’ vispār ir abstrakcija, kas reāli nepastāv. Pasaulē eksistē dažādas konkrētas kultūras – lieli jēgveidojumi, kuri, ir saistīti ar noteiktu laiku (laikmetu, piemēram, renesanses kultūra, antīkā kultūra, Padomju laika kultūra) un arī telpu, teritoriju (piemēram, renesanses kultūra Itālijā, Padomju Latvijas kultūra). (sk. 3. prezentācijas 2. slaidis)

Amerikāņu antropologs K. Gīrcs piedāvā tēlainu kultūras „modeli”, kā līdzību. *„Ne zirnekļa tīkls, ne smilšu kaudze nav piemērots tēls kultūras organizācijai. Drīzāk der astoņkājis, kura taustekļi ir savstarpēji itin vāji saistīti ar nervu šūnām un to, kas astoņkājī saucas par smadzenēm, bet kam izdodas gan pārvietoties, gan vismaz kādu laiciņu saglabāties kā dzīvot spējīgai, kaut arī mazliet neveiklai vienībai”.* (1) (sk. 3. prezentācijas 3. slaidis)

Sakot, ka kultūra nav smilšu kaudze, zinātnieks ar to gribējis pateikt – tā nav dažādu stereotipu, ideju, rīku un pieņēmumu kopums, kurā nesakarīgi sagādījušās kopā dažādas cilvēka radītas lietas un parādības (kā tas būtu, ja bez iebildumiem tiktu pieņemta iespējami plašākā kultūras definīcija).

Bet kultūra nav arī nemainīgs zirnekļa tīkls, t.i. normu un nosacījumu tīklojums, kurā nekas nav maināms un kurā individuālais cilvēks ir iekēries kā muša (lai gan šāds kultūras “scenārijs” bija totalitārajās sabiedrībās).

Kultūra kā astoņkājis – tā tad **dzīvs**, mainīgs **organisms**. Taustekļu astoņkājim daudz (katrs tausteklis var simbolizēt kādu no cilvēkdarbības jomām: mākslu, zinātni, politiku, ekonomiku utt.). Tas, ko astoņkājī “saucam par smadzenēm” visus taustekļus satur kopā, ka tie veido **vienotu** organismu.

Tieši dziļākais kodols (metaforiski – „astoņkāja smadzenes”) – palīdz kultūrai gan pārvietoties (izplatīties telpā, noteiktā teritorijā), gan tomēr saglabāties (laikā) kā jēgsaturīgam, lai gan pietiekami irdenam un elastīgam veselumam.

NB! K. Gīrcs metaforā runa nav par sabiedrību, kā tas ir filozofa Tomasa Hobsa (1588 – 1879) slavenajā Leviatāna tēlā, bet drīzāk par tās pamatnoskaņojumu, svarīgāko attieksmju un pārliecību kopumu, ko pieņem cilvēki, kļūdami par kādas kultūras piederīgajiem – iekļaujoties kultūras organismā t. i. kultūras struktūrās, mijiedarbībās, pieņemot simbolu nozīmes, sociālās lomas un sakarības.

Kultūru pirmais ar dzīva organisma salīdzināja vācu filozofs O.Špenglers un tālāk šo ideju attīstīja angļu vēsturnieks A.Toinbijs savā vairāku sējumu darbā, kurā viņš analizē visas iespējamās civilizācijas (2), kas līdz šim bijušas vai patlaban ir, un parāda (daudz nopietnākā pētījumā nekā Špenglers) kultūru kā organismu. Kultūra, tāpat ir veidojums, kas attīstās un dabiski noriet, līdz iznīkst. No šīs teorijas tālāk arī atvasināts S. Hantingtona darbs par civilizāciju sadursmēm – Clash of Civilizations (3), kurš ir tik aktuāls, ka ietekmē mūsdienu globālo pasaules politiku.

Secinājumi: Centrālais jautājums jebkuras kultūras izpratnē ir – atrast tās pašu svarīgāko ideju, vērtību un attieksmju kodolu, kas satur dažādas cilvēkdarbības jomas kopā, piešķirot tām savdabīgu, katrai kultūrai vien raksturīgu jēgu un nosaka šo jomu un parādību vietu kopējā sabiedrības hierarhiju, izvēlu un vērtību sistēmā.

3.2. Struktūras kultūrā

Sociologs G.Hofstede (4) kultūrā izdala vairākus slāņus kā koncentriskus apļus – citu citā. Viņš iedala kultūras elementus četrās kategorijās: simboli, rituāli, vērtības un varoņi. (sk. 3. prezentācijas 4. slaidis)

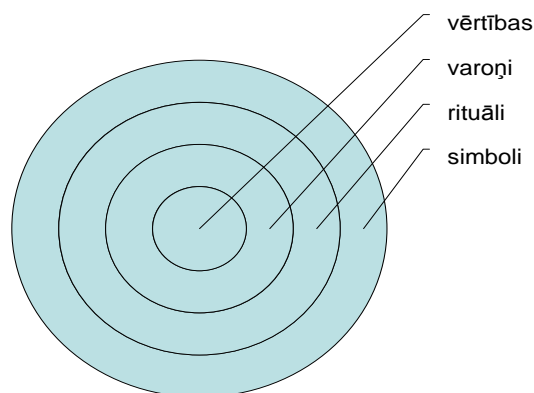
Tie ir kā sīpola kārtas, kur **simboli** (vārdi, žesti, priekšmeti) ir ārējais līmenis.

Tam seko **rituāli** – aktivitātes (sasveicināšanās, dažādas ceremonijas, piemēram, laulības, zvēresti), kas praktiski it kā nav nepieciešamas, bet kas nodrošina indivīda saikni ar sabiedrību, arī ar pasauli un Dievu.

Varoņi ir reāli vai iedomāti cilvēki un būtnes, kas ir kā paraugi, ko atdarināt (piemēram, politiskie vadoņi: Napoleons Francijā, Mahatma Gandijs Indijā, Lehs Valensa un Jānis Pāvils II Polijā, Ulmanis Latvijā; episkie varoņi: Ahilejs un Odisejs senajiem grieķiem, Lāčplēsis latviešiem; reliģiju dibinātāji: Muhameds musulmaņiem; Jēzus Kristus kristiešiem, Gautama Buda budistiem).

Vērtības ir dziļākais līmenis, kas parāda, kādām uzvedības formām, nostājām un faktoriem tiek dota priekšroka, kas ir labs/ļauns, pareizs/nepareizs, normāls/nenormāls, skaists/neglīts utt.

Kultūras struktūra (pēc G. Hofstedes)

1. att. Kultūras struktūras shēma (pēc G. Hofstedes)

Šajā temata apguves etapā ieteicams izpildīt uzdevumu nr. 1.

Līdzīgi kā G. Hofsteds, sīpola tēlu izmanto arī cits zinātnieks F. Trompenārs, lai raksturotu kultūru. (sk. 3. prezentācijas 5. slaidis)

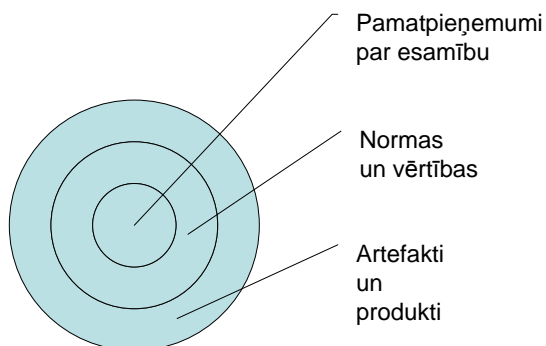
Tās ārējā čaula, pēc viņa domām, ir **artefakti un produkti** (valoda, ēkas, tirgi, māksla, institūcijas) – redzamā kultūras daļa.

Tā tomēr pārstāv dziļāk esošo slāni – **normas un vērtības**.

Normas ir sabiedrības vai grupas izpratne par to, kas ir pareizs, nepareizs, tās parasti ir formālas un var pastāvēt rakstītu vai nerakstītu likumu veidā. Vērtības pamato tos un ir saistītas ar ideāliem. Normas un likumi atspoguļo vērtības (nevis otrādi), pretējā gadījumā sabiedrībai draud dezintegrācija. Normas parāda, kā “man vajadzētu uzvesties”, vērtības – “kā es cenšos un vēlos uzvesties”.

Visdziļākais slānis kultūrā tomēr ir **pamata pieņēmumi par esamību**. Tie ir paši vispārīgākie universālie priekšstati par pasauli, laiku un telpu, cilvēku un viņa augstākajiem mērķiem un perspektīvām, kas arī veido kultūras kodolu un kas atšķir vienu civilizāciju no citas. Daudzos gadījumos tie var būt neapzināti vai pusapzināti priekšstati, kas konkrētās kultūras pārstāvim šķiet paši par sevi saprotami tā, ka par tiem ikdienā pat neiedomājas, bet kas tomēr ietekmē cilvēku uzvedību un izvēles.

Kultūras struktūra (pēc F. Trompenāra)

2. att. Kultūras struktūras shēma (pēc F. Trompenāra)

Šajā temata apgaves etapā iespējams izpildīt uzdevumu nr. 2.

Analizējot trešo, dziļāko līmeni Trompenāra shēmā jāsecina, ka tomēr tajā ir pārāk daudz mainīgo faktoru, kas nedod pilnīgu skaidrību par pašam svarīgākajām un mazmainīgajām sakarībām un priekšstatiem pamata pieņēmumos par esamību. Taču minētais autors pievērš uzmanību tam, ka daudzās vērtības un normas izriet no dziļākajiem pasaules uzskata jautājumiem un pašiem vispārīgākajiem priekšstatiem.

Arī latviešu filozofs R. Kūlis uzver kultūras dziļāko slāņu saistību ar konkrēti lietisko pasauli, rakstīdams: *kultūru var interpretēt kā cilvēcības formu, eksistences veidu un tehnoloģiju, kas realizējas noteiktās mentalitātes formās, eksistenciālajos arhetipos (cilvēka darbības un pasaules skatījumā pirmtēlos) un visā to lietu un parādību kopumā, kuru varētu saukt par konkrēti vēsturisko „cilvēcisko pasauli”* (5)

(sk. 3. prezentācijas 6. slaidis)

Secinājumi: Gan G. Hofstede, gan F. Trompenārs atklāj kultūras **hierarhisko** kārtību. Ārējie kultūras “slāņi” ir citu, dziļāku, fundamentālu pieņēmumu un tendenču

nosacīti. R. Kūlis parāda dziļāko kultūras struktūru saistību ar lietām, ar konkrēto vēsturi, ar cilvēcisko pasauli.

Visās (Gīrcas, Hofstedes, Trompenāra, Kūļa) pieejās kopīgais ir mēģinājumi atrast kaut kādu kultūras **kodolu** jeb **asi**, ap kuru veidojas mainīgākās kultūras dimensijas.

Literatūra:

1. Gīrcs, K. Kultūru interpretācija – Rīga, izdevniecība AGB, 1998 - 395. lpp.
2. Toynbee, A. A Study of History, 1. – 12. sēj., 1934 – 1961; Civilizations on Trial, 1948; The World and the West, 1953
3. Huntington, S. The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order – Simon & Schuster, 1998
4. Dirba, M. Mijkultūru izglītības daudzveidība – Rīga, RaKa, 2006 - 15. – 20. lpp.
5. Kūle, M., Kūlis, R. Filosofija. – Rīga: Burtnieks 1996, Zvaigzne ABC, 1998 - 36. lpp.